

SUOMALAISTA YDINVOIMA- HISTORIAA

Seminaari Loviisassa 2.11.2000

Loviisan ydinvoimalan toinen yksikkö käynnistettiin marraskuun 2. päivänä 1980. Vuospäivän kunniaksi Fortum Oyj järjesti Loviisassa ydinvoiman historiaa käsittelevän seminaarin. Tekniikan Waiheita -lehti julkaisee seuraavassa neljä seminaarissa luettua esitelmää. Seminaari päättyi pitkään ja antoisaan keskusteluun, joka on taltioitu esitelmien lisäksi videolle. Sitä on saatavissa Loviisan ydinvoimalan tiedotusosastolta.

Tarjouskilpailun poliittiset ja kaupalliset realiteetit

Vaikka 1960-luku oli halvan energian aikaa, sähkön hinta Suomessa oli silti 1960-luvun puolivälissä huomattavasti muuta Skandinaviaa korkeampi. Vesivoimaa ei ollut enää riittävästi rakentamatta kasvua ajatellen. Teollisuudella oli aito pelko energian riittävyydestä.

1960-luvulla teknologiainnostus oli korkealla. Kun kerran avaruuteenkin oltiin menossa, niin eikö ollut aika saada läpimurto myös energiantuotannossa? Ydinfysiikka veti huippuopiskelijoita.

Suomen ensimmäisen ydinvoimalan hankinta aloitettiin asiantuntijavetoisesti. IVO järjesti kansainvälisen

tarjouskilpailun, kuten se oli tehnyt useasti aikaisemminkin, kyselemättä asiasta sen kummemmin keneltäkään. Laitoshankinnan laajakantoisuutta ei ymmärretty alkuvaiheessa millään taholla. Koko asia oli uusi eikä kenelläkään ollut siitä kokemusta. IVO:n julistama tarjouskilpailu oli ensimmäinen vapaan kilpailun pohjalta toteutettava ydinvoimalakauppa maailmassa ja hanke sai näin ollen paljon huomiota osakseen. Laitostarjoajille oli tärkeää olla mukana IVO:n kilpailussa, jotta ne olisivat saaneet tietää, miten oma laitos pärjäisi kansainvälisessä kilpailussa. Selkeitä pelisääntöjä ei ollut ja lainsäädäntö puuttui. IVOssa uskottiin aluksi, että hankkeella oli poliitikkojen tuki, sillä koostuihan yhtiön hallintoneuvosto pääasiassa poliitikoista.

IVO:n kilpailun voittaja osui poliittisesti pahimpaan mahdolliseen vaihtoehtoon, länsisaksalaiseen AEG:hen. Stra-

tegisesti hankala ydinvoimalan tilaus Saksan liittotasavallasta ei yksinkertaisesti ollut mahdollinen 1960-luvun loppupuolen YYA-Suomessa. Nk. Saksapaketti tuli vasta joitakin vuosia myöhemmin. Valtioneuvoston myöhäisestä mukaantulosta johtuen sen ainoaksi vaikutusvaihtoehdoksi jäi ottaa hankinnassa aikalisä.

Taustalla vaikutti tietysti muitakin tekijöitä. Painostus tarjoajien taholta oli käynyt kovaksi: ruotsalaiset houkuttelivat sotavelan alentamisella, saksalaisilta tuli nootti ja neuvostoliittolaiset ilmoittivat suoraan presidentti Kekkoselle, että hankinta länsimaista ei ollut toivottavaa.

Hallituksen yllättävä väliintulo ja määräys jättää laitos tilaamatta kilpailussa saatujen tarjousten perusteella sekoitti pakan. Sopassa alkoi olla mukana suorastaan hämmentävä määrä komiteoita, työryhmiä ja neuvottelukuntia, eikä kukaan tiennyt, kenen asiaa olisi todellisuudessa pitänyt hoitaa. Vastuunottajista ei ollut tunkua ja niille, jotka olisivat vastuun ottaneet, sitä ei annettu. Hankkeelta puuttui selvä vetäjä. Päätöksentekojärjestelmä oli vähintäänkin sekava. Yhtiön hallintoneuvosto, eli omistajan edustaja, ei ollut puutunut asian hoitoon, muuta kuin antamalla siunauksensa yhtiön johdon esittämille linjauksille.

Laitoshankinnassa tavalla tai toisella mukana olevien ryhmien määrä oli kasvamassa kahdesta neljään. IVO:n asiantuntijoiden ja ulkomaisten tarjoajien lisäksi soppaa hämmentivät nyt myöskin maan hallitus sekä kauppa- ja teollisuusministeriön ja ulkoasiainministeriön ministerit ja virkamiehet. Atomivoiman rauhanomaiseen käyttöön liittyviä val-

tioiden välisiä sopimuksiakin valmisteltiin.

Tilaamatta jättämisen jälkeen uusi liikkeellelähtö oli aikaisempaa varovaisempi. Varsinaista tarjouskilpailua ei julistettu, mutta tarjoukset saatiin silti englantilaisilta, neuvostoliittolaisilta ja ruotsalaisilta. Laitostarjoajien vastakauppaehdotukset ja suoranainen painostus meni lopulta sille tasolle, että hallituksen oli jälleen puututtava peliin.

Presidentti Kekkonen tapasi Aleksei Kosyginin Neuvostoliiton-matkallaan kesällä 1968. Kekkonen kertoi isännälleen, että Neuvostoliiton tarjous oli 30 prosenttia korkeampi kuin länsimaisten kilpailijoiden. Presidentti ehdotti, että laitos toteutettaisiin suomalais-ruotsalais-neuvostoliittolaisena yhteistyönä, mutta Kosygin tyrmäsi ajatuksen. Tässä vaiheessa Kekkonen esitti asiaa hoitava ministerin, siis kauppa- ja teollisuusministeri Väinö Leskisen terveiset, että neuvostoliittolaiset lähettäisivät Suomeen korkeantason asiantuntijaryhmän, jolle IVO oli valmis luovuttamaan ”— koko atomivoimalaitoskilpailussa syntyneitten tarjousten edellyttämät tiedot niin, että neuvostoliittolaiset asiantuntijat voisivat suorittaa tarkistuslaskelmat siitä, mihin seikkoihin englantilaisten tarjouksen huomattavasti parempi edullisuus perustuu.”¹

Asiantuntijaryhmä koottiin heti ja se matkusti Suomeen jo heinäkuussa 1968 varaulkomaankauppaministeri Vladimir Alhimovin johdolla. IVOssa kuitenkin vastustettiin delegaation vaatimien tietojen luovuttamista ja lopulta sekä neuvostoliittolaiset että suomalaiset neuvottelijat vetosivat Kekkoseseen. Presidentti oli tuhtunut siitä, että tietoja, jotka hän oli luvannut hallituksen val-

tuuttamana, ei ollut suostuttu neuvostoliittolaisille antamaan. Silti Kekkonen ei puuttunut asiaan, sillä hänen mielestään asia kuului kauppa- ja teollisuusministeriölle. Ministeri Leskinen ottikin asian hoitaakseen ja ilmoitti Kekkoselle, ”— että se, minkä vuoksi valtuuskunta saapui, toteutetaan.”²

Kesällä 1968 itänaapuri pudotti yllättäen tarjouksensa hintaa lähes 30 prosenttia.

Pääministerinä toiminut Mauno Koivisto on pitänyt mahdollisena, että kukaan hallituksen piirissä olisi antanut neuvostoliittolaisille yksityiskohtaisia tietoja kilpailijoiden tarjouksista. Koiviston sekä ulkoministerinä toimineen Ahti Karjalaisen muistikuvien mukaan Leskinen kertoi ainoastaan sellaisia lukuja, että neuvostoliittolaiset pystyivät esittämään vastatarjouksensa. Ilman tarkkoja tietoja neuvostoliittolaiset tuskin olisivat pystyneet tekemään uutta tarjoustaan niin kireällä aikataululla. Luvuista näkyi, että hinnat olivat olleet uuden pikatarjouksen tekijöiden tiedossa.

Oltiin taas tilanteessa, jossa hallitus ei nähnyt muuta ratkaisua kuin luopua tilauksesta. Pääministeri Koiviston sanoi: ” Jos me yritämme saada suurvaltat kilpailemaan keskenään, jos me koetamme heilutella asioita, niin asiat alkavatkin heilutella meitä”.³ Hallitus oli tehnyt päätöksensä alistamatta asiaa presidentti Kekkoselle.

Kolmannella kerralla laitoshankinta-neuvottelut aloitettiin suoraan Neuvostoliiton kanssa ilman julkisuutta. Muilta tarjoajilta ei enää kysytty. Tekniset asiantuntijat alistuivat politiikan saneluun, sillä he katsoivat, että itse hankinta oli tärkeämpi kuin se, mistä

hankinta tehtiin.

Neuvostoliiton asennoituminen suomalaisten järjestämään tarjouskilpailuun osoittaa, että itäisellä naapurilla ei ollut käsitystä siitä, mikä tarjouskilpailu länsimaisten käytäntöjen mukaan oli. Suomalaisten kanssa oli totuttu käymään bilateraaliakauppaa, jossa sopimukset tehtiin ensin valtioiden välillä ja vasta sitten ryhdyttiin neuvottelemaan yritysten kesken. Neuvostoliittolaiset olivat ilmeisesti siinä uskossa, että hanke hoidettaisiin talouskomission atomityöryhmässä, joka oli perustettu suomalaisten aloitteesta. Muut kilpailijat olivat mukana lähinnä hintavertailun vuoksi. Ehkä bilateraaliakaupassa oli totuttu menettelemään näin, mutta nyt oli kyseessä tarjouskilpailu. Kaupankäyntitavoissa vallitsi syvä kulttuuriero.

Neuvostoliiton tarjouksen halpa hinta johtui paitsi siitä, että Neuvostoliitolla oli tarve todistaa hanketta seuranneelle läntiselle maailmalle, että kyseessä oli korkea teknistä osaamista omaavaa suurvalta myös siitä, että suunnitelmatalouden insinöörit eivät yksinkertaisesti tienneet laitoksensa todellisia kustannuksia.

On muistettava, että 1960-luvun lopulla maailmanpolitiikassa elettiin huolestuttavia, pelottaviakin aikoja. Esimerkiksi Tšhekkoslovakian miehittäminen elokuussa 1968 oli sokki. Kriisi jäykisti selvästi Suomen suhteita itänaapuriin. Suomen näkökulmasta Neuvostoliitto oli 1960-luvulla maailmanpolitiikan voimatekijä, suurvalta, joka monien mielestä näytti olevan myös kansainvälisen järjestelmäkilpailun tuleva voittaja.

Pääministeri Aleksei Kosygin, pääsihteeri Leonid Brezhnev, ulkomaankaup-

paministeri Nikolai Patolitshev, siis ison maan korkein johto otti ydinvoimalakaupan esille lähes joka tapaamisella suomalaisten kollegoidensa kanssa. Selvää oli, että laitoskauppaa pidettiin naapurissa tärkeänä, eikä ratkaisua voinut antaa Suomessa pelkästään ydinvoimasiantuntijoiden tehtäväksi. Merkillepantavaa on että, jos suomalaiset eivät olleet innoissaan itänaapurin laitoksesta, niin ei Neuvostoliiton tekninen suunnitteluhenkilökuntakaan ollut kovin innokkaasti laitostaan maan rajojen ulkopuolelle työntämässä. He tunsivat laitoksensa heikkoudet. Myyntipaineen oli katsottava syntyneen puhtaasti poliittisista ja kauppapoliittisista syistä.

Se, mitä professori Markku Kuisma on todennut toisen suuren valtionyhtiön Nesteen toiminnasta 1960-luvulla pätee erinomaisesti myös IVO:n ydinvoimalahankintaan: perustavat linjavalinnat eivät olleet yhtiön omissa käsissä. Vaikka yhtiö olikin aktiivinen toimija tässä asiassa, perusratkaisut määräytyivät Suomen kauppapoliittisten etujen, Moskovasta tulevan paineen ja maailmanpoliittisten voimasuhteiden pohjalta. Nesteen johto käsitti toimivansa politiikan instrumenttina. IVO:ssa sen sijaan oltiin tekemässä laitos-hankintaa, ei politiikkaa. Merkittävänä erona Nesteen oli lisäksi se, että sen johtajalla Uolevi Raadella oli suora keskusteluyhteys presidentti Kekkosen, joltaista taas IVO:n johtajalla Heikki Lehtosella ei ollut. Lehtosen sijaan presidentti kuunteli ydinasioissa akateemikko Erkki Laurilaa.

Jos suomettumista pidetään Timo Vihavaisen määritelmän mukaan Neuvostoliiton oletettujen intressien mielis-televää ennakoimista, joka meni omaan

kansalliseen etuun perustuvan reaali-politiikan ohi, ydinvoimalaratkaisua voidaan pitää ainoastaan eräiltä osin tämän ilmiön esimerkkinä. Neuvostoliitolla oli kovat paineet saada ydinvoimalaitos myydyksi Suomeen ja suomalaisia painostettiin asiassa voimakkaasti. Monet hanketta pyörittäneistä katsoivat toisen kierroksen jälkeen, että Suomella ei ollut muita mahdollisuuksia kuin ottaa Neuvostoliiton tarjoama laitos. Poliittiset ja kaupalliset realiteetit huomioiden Neuvostoliitto oli tehnyt naapurilleen tarjouksen, josta suomalaiset neuvottelijat eivät uskoneet voivansa kieltäytyä ilman vähintään kauppapoliittisia jälkiseurauksia.

Ministeri Väinö Leskisellä oli asevelisocialistin menneisyydestään johtuen jatkuva tarve osoittaa Neuvostoliitolle, että hän oli sen luottamuksen arvoinen. Kun tämä tausta yhdistettiin usein hyvin nopeaan päätöksentekoon sekä positiiviseen suhtautumiseen ydinvoimaan, ei suometumisesta jää paljon tulkinnan mahdollisuuksia. Presidentti Kekkosen osuus ei ollut tässä vähäinen. Se, että neuvotteluja käytiin usein hyvin kosteissa tunnelmissa, ei todennäköisesti lisännyt harkinnan käyttöä.

Ensimmäisen ydinvoimalan vaikeaksi muodostuneen hankinnan mielekkyyttä on monet kerrat mietitty jälkepäin. Hankintaneuvotteluihin turvallisuusasiantuntijana osallistuneen Antti Vuorisen sanoin: ”Lopputuloksen kannalta on verrattomasti tärkeämpää, että hanke päätettiin toteuttaa suomalaisten tapaan ja suomalaisten asentamat turvallisuusvaatimukset täyttävänä.”⁴